

VERGILIUS, AENEAS, UMAR VE BİR “CORRIGENDUM”

KAAN İREN*

Sayın Bilge Umar'ın antik bölgeleri konu alan kitapları öncelikle, George Bean'den yıllar sonra bir Türk'ün neredeyse Türkiye'nin bütün İlk Çağ bölgelerini gezmesi ve bunlar hakkında seyahat kitapları yazması açısından bir ilktir. Sadece bu bile saygıya değer bir çabadır. Umar bu bölgelere ve bölgelerdeki İlk Çağ yerleşimlerine yaptığı ziyaretleri birinci ağızdan anlatmaktadır. Ziyaret ettiği kentler hakkında araştırmalar yapmakta ve doğru tarihsel bilgiler vermektedir. Kitaplarını diğer yerli ve yabancı rehber gezi kitaplarından farklı kılan bir diğer önemli nokta ise, gezdiği bölgelerdeki yerel isimlerin etimolojik kökenlerini saptamak üzerine gösterdiği yoğun gayrettir.

Bilge Umar'ın, bilim çevrelerinden en çok eleştiri aldığı nokta bu sonuncusudur; çünkü ben de dahil olmak üzere akademik çevrelerdeki yaygın kanı, Umar'ın savlarını derinliğine araştırma yapmadan ve kaynak göstermeden ileri sürdüğü yönündedir. Bunlara rağmen burada benim düzeltmeyi deneyeceğim konu tektir ve etimolojik bir yanlış değildir ama araştırmacının yöntemiyle ilgilidir. Herşeyden önce amacım Umar'ın eserlerini eleştirmek değil, öğrencilerine “Efendim! Yunanca ve Latince bilmek neden gerekli olsun? Hepsinin artık çevirileri var” diyenlere, “birinci el kaynak” kullanabilmenin önemini hatırlatmaktır.

Bilge Umar, İnkılâp Kitapevi'nden 2002 yılında İstanbul'da yayımlanan “Aiolis” adlı kitabının 107. sayfasından itibaren Gryne-

ion antik kentini anlatır.¹ Önce, herhangi bir kaynak göstermeden Gryna ve yakınındaki günümüz Şakran Beldesi'nin isimlerinin Luvica'den nasıl türediğinden söz edip, sonra yerleşimin coğrafi konumunu irdeler. Sayfa 110 ile 112 arasında ise kentin “Özel (Özet?) tarihçesini” anlatıyor ki, asıl bu yazının konusu burada başlıyor: Umar, “[...] G. E. Bean tarafından yanlış olarak burada bir Apollon Bilicilik ocağı olduğunun iddia edildiğini, bu yanlışın Vergilius'un Aeneis destanında, Aeneas'ın Gryneion Apollon'una başvurup ondan öğüt aldığı yönündeki inançtan kaynaklandığı, fakat gel gör ki, Vergilius'ta bununla ilgili hiçbir şeyin bulunmadığını [...]” yazar. Hatta daha da ileri giderek, sayfa 111'de “...Hiçbir bilgi kaynağımızda, Gryna Apollon'a soru sorulmasından, yanıt alınmasından söz edildiğine rastlanmamıştır...” demektedir. Vurguladığı, özellikle G. Bean'in “Aegean Turkey” kitabında böyle diyerek yanlışlık yaptığıdır.² Oysa Bean'e gelinceye kadar yüz yıldan fazla süredir tarihçiler, Vergilius'un bu eserine Gryneion konusunda atıf yapmaktadırlar. Son yıllarda Gryneion Apollon Tapınağı üzerine doktora yapan ve bunu kapsamlı bir makale şeklinde yayımlayan araştırmacı Ragono de bunlardan biridir.³ Her hâlükârda onlarca senedir birçok arkeoloğun, dilbilimcinin ve tarihçinin tekrarladığı bir kaynağın yanlışlığını ortaya çıkardığını düşünen Umar, bir de kitabın sonuna, keşfini anlatan iki sayfalık küçük bir makaleyi de ek (Ek-1)

* Doç. Dr., Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

olarak yerleştirmiştir. Orada da ayrıntılarıyla “...Aeneas’ın İtalya yolculuğuna nasıl karar verdiğini...” anlatır ve tam olarak çeviri kaynağını belirtmeden “...Vergilius’un Aeneas’ında Troia’nın düşmesinden sonra Aeneas’ın asla Gryneion’a uğramadığını ve oradaki Apollon kâhinine danışmadığını, bununla ilgili tek bir sözün geçmediğini...” nakleder.

Bunları okuduğumda gerçekten çok şaşır-dım. Yıllardan beri bölge ile ilgilenen yazıp çizen biri olarak, böyle bir yanlışlığın hiç farkına varmamıştım. Uzun seneler önce, Gryneion ile ilgili ilk çalışmam olan yüksek lisans tezime baktım. Evet! Ben de Vergilius’un Aeneis’inde IV. kitap, 345. satıra gönderme yapmıştım.⁴ O zamanlar ben de mi Vergilius’un orijinal metnine bakmadan başkalarının sözüne inanarak dipnot vermiş-tim? Dipnotu nasıl verdiğimi hatırlamıyordum. Başımдан aşağı birden kaynar sular döküldü. Hemen Aeneis’in bendeki Fransızca çevirisine baktım;⁵ filhakika Fransızca çeviride gerçekten Bilge Umar haklıydı!

“Mais la grande Italie est mon but et ma voie (Apollon m’y contraint et les sorts de Lycie)”

Ama benim hedefim ve yolum büyük İtalya’dır

(Apollon beni oraya mecbur etti ve Lykia kehânetleri)⁶

Evet, Apollon’dan söz var, ama Gryneion’dan yok. Bununla beraber asıl sürpriz ve gerçek, yan sayfada saklıydı: Çoğu iyi ve kendine güvenen çevirilerde olduğu gibi, çeviren orijinal metni de, çevirisinin yanında yayımlamıştı; yani elimdeki çift dilli bir baskı idi ve orijinal metinde aynı paragraf için Latince şunlar yazmaktaydı:

“Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo Italiam Lyciae iussere capessere sortes:”

Benim mütevazı Latinceme göre:

“Fakat şimdi büyük İtalya’yı Apollon Gryneios (işaret ediyor),

Lykia kökenli kehânetler (de) İtalya’ya varmamı teşvik ediyor.”⁷

Demek ki, Apollon Gryneios’tan bahsetmek bu baskıyı çeviren kişinin kendi tasarrufuydu. Çift dilli İlk Çağ metinlerinde güvenilirliğiyle ünlü Loeb serisine bakalım:

“But now of great Italy has Grynean Apollo bidden me any hold, of Italy the Lycian oracles.”⁸

Aslında İngilizce ve Latince tam metin internette bile var:⁹

“But now to Italy Apollo’s power commands me forth; his Lycian oracles are loud for Italy.”

Bilge Umar, Aeneis’in Türkçe tercümelerine baksaydı bile yeterdi:

“Şimdiyse Grynialı Apollon Büyük İtalya’yı benim kurmamı buyuruyor, Lykialı kehanetler de İtalya’ya ulaşmayı kısmet etmişler bana.”¹⁰

Ya da:

“Şimdi Apollon Gryneus Apollon’u büyük İtalya diyor, Likya bilicileri de İtalya’ya yerleşmemi buyuruyor”¹¹

Şüphesiz kaynağın başka basımları ve başka dillere tercümeleleri de vardır. Lafı uzatmamak için burada kesiyorum. Latince aslına sadık çevirilerde sonuç değişmemektedir. Kesinlikle görüldüğü gibi Vergilius’un destanında Gryneion, bir Apollon bilicik merkezi olarak anılmaktadır. Hatta anlaşılan Aeneas bir de Lykia’daki Apollon tapınaklarından da -ki en ünlüsü Patara’dadır- öğüt istemiştir.¹²

Benim burada vurgulamak istediğim, bu işi profesyonel olarak yapanlar veya buna aday olanların dikkatini çekmektir. Umar, ama-

törce bir uğraşının içinde olduğu için hataları belki bağışlanabilir. Öte yandan Umar'ın düştüğü yanlışta iki öge, biz klasik arkeologlar ve diğer ilgili bilim adamları için ders niteliğindedir:

1- Üzerinde çalıştığımız uygarlığın diline aşına olmalıyız ki, en azından, çevremizde yardım edecek birileri bulunmadığı zaman, birinci el kaynakçaları şu veya bu şekilde kendi kendimize değerlendirebilelim. Doğru sonuçlara varmak için bu şarttır. Ülkemizde son zamanlarda mantar gibi çoğalan arkeoloji bölümlerinin göz ardı ettikleri bir gerçek vardır: Bu da, bir klasik arkeoloğun mutlaka Yunanca ve Latince dilleri üzerine de eğitim görmesi gerçeğidir. Bundan kaçınmak için çeşitli bahaneler ileri sürülebilir. Unutulmamalıdır ki, kaliteli bir eğitim, hem eğiten hem de eğitilen için zor ve pahalıdır.

2- Her ne kadar özgün bir antik metnin çevirileri mevcut olsa da, örneğimizde görüldüğü gibi sadece çeviriye güvenip bir sav ortaya koymak, sonuçları bakımından hep risklidir. Yanlışlıkların önüne geçmek için araştırmacı, öncelikle birinci el kaynağı, yani özgün antik metni, kendisi gözden geçirmelidir. Tüm sözcüklerin, çeviride gerçeği gibi alınıp alınmadığını kontrol etmelidir. Bazen orijinal antik kaynaktan yanlış alınan ya da hiç alınmayan tek bir sözcük ve hatta çeviride bu sözcüğün çoğu-tekil hâlinin ters verilmiş olması bile yapılacak yorumlarda yanlış sonuçlara götürür.

DİPNOTLAR

1. Daha önce de Akbank yayınlarından Umar'ın aynı adla bir kitapçığı çıkmıştı. Burada "Gryneion" maddesi son derece kısa ve yüzeyseldir. Buna karşın verilen bilgiler doğrudur. İddialı varyasyonlarda bulunulmamıştır: UMAR 1980: 19.
2. BEAN 1989: 84.
3. RAGONE 1990: 44, 102.
4. İREN 1993: 2.

5. Virgil, 1993: 178-179.
6. Aşağıda söyleyeceklerimi daha iyi anlatabilmek için özellikle çeviriyi Türkçe bakımından güzelleştirmeyip, kelime kelimesine çevirdim.
7. Bu cümleyi benimle tartışan G. Ünver'e desteğinden ötürü teşekkür ederim.
8. Virgil, 1999: 445.
9. <http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0054;query=card%3D%23116;layout=loc=4.362>. Son olarak 12.01.2009 tarihinde girilmiştir.
10. Vergilius, 1998: 126.
11. Vergilius, 1995: 114.
12. RAGONE 1990: 102.

KAYNAKÇA

- BEAN, G. E. 1989. *Aegean Turkey*. Londra: John Murray.
- İREN, K. 1993. *Gryneion Antik Nekropolü'ndeki Seramik Malzeme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- RAGONE, G. 1990. Il Tempio di Apollo Gryneios in Eolide. Testimonianze Antiquare, Fonti Antiche, Elemente per la Ricerca Topografica. *Studi Ellenistici* 3, s. 9-112.
- UMAR, B. 1980. *Aiolis. Ak Yayınları Kültür Kitapları Serisi: 3*. İstanbul: Ak Yayınlar.
- UMAR, B. 2002. *Aiolis*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Vergilius, 1995. *Aeneas*. [çev.] İ. Z. Eyüboğlu. İstanbul: Payel.
- , 1998. *Aeneis. Bütün Eserleri II*. [çev.] T. Uzel. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Virgil, 1999. *Eclogues, Georgics, Aeneid 1-6*. [düz.] G. P. Goold. [çev.] H. R. Fairclough. Londra: Harvard University Press.
- , 1993. *Œuvres complètes de Virgile 1: L'Énéide*. [çev.] M. Cluny. Paris: La Différence.